

УДК 811.1/.2+112-114'01-06+81'22/37
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/23>

Ваховська О. В.

Київський національний лінгвістичний університет

СУМ, І ВІЛЬНА НАУКОВА ДУМКА: ДО ПИТАННЯ ЕТИМОЛОГІЇ СЛОВА

У статті викладено у вигляді етимологічного есе авторську етимологічну інтерпретацію українського слова 'сум,' що, з огляду на актуальні проблеми сучасного порівняльно-історичного мовознавства взагалі й сучасної етимології зокрема, характеризується авторкою як нова й нетривіальна.

Методологічні засади дослідження визначено теорією керованого ментальними образами тлумачення слова, на основі якої авторкою розбудовується підхід до діяхронічної семантичної реконструкції слова в якості знака-символа. Стаття як етап такої розбудови акцентує питання успішності етимологізації слова в аспекті насамперед семантичної сумісності цього слова з порівнюваними з ним словами (не)споріднених мов. Стаття показує, що, на відміну від формальної сумісності, встановлення семантичної сумісності етимологізованих слів спонукає дослідника оперувати словами як символами, архетипна природа, й нумінозність, яких ускладнюють формалізацію, притаманну в більшій мірі знакам, вивільняючи натомість інтуїцію й уяву як факт образного мислення.

Етимологічний мотив, який у свій час мотивував виникнення в українській мові слова 'сум' в його особній зовнішній формі, у статті реконструйовано як внутрішню форму цього слова й показано як архетипний образ води шляхом діяхронічної семантичної реконструкції, яка включала етимологічний аналіз слова й його керовану ментальними образами етимологічну інтерпретацію. Допущено, що вода постала тим архаїчним образом, який підказав носіям української мови осмислення емоції суму, подібно до того, як носіям інших індоєвропейських мов трапилося осмислити в термінах води, й її трансформацій, інші явища пізнаваного світу, серед яких (1) ведичне божество Сома й психоактивний напій сома, призначений для ритуального узливання на честь цього божества; (2) мислення як діяльність людського розуму, заплідненого спермою божества, де відзначено, що слово 'ум' (від протоіндоєвропейського '*au-') суголосне слову 'сум' ('*s-' 'присутність божества' + '*au-' 'сприйняття, розуміння' + '*-m' 'явленість назовні') й буддійській мантрі 'аум' (ॐ) як маніфестації Абсолюта. Проведено паралелі з міфологією, фольклором, релігійними й філософськими текстами.

Ключові слова: діяхронічна семантична реконструкція, знак, емоція, етимологічний аналіз, етимологічна інтерпретація, значення, картина світу, ментальний образ, символ, слово.

... немає нічого у світі сильнішого за вільну наукову думку.

В. І. Вернадський

... зростаюча інтелектуалізація та раціоналізація не означають зростання знань про життєві умови, в яких доводиться існувати. Вона означає децю інше: люди знають або вірять в те, що варто лише захотіти, і в будь-який час все це можна дізнатися; що, отже, принципово немає ніяких таємничих неврахованих сил, які тут діють, що, навпаки, усіма речами в принципі можна оволодіти шляхом розрахунку. Останнє в свою чергу означає, що світ розколдований. Більше не треба вдаватися до магічних засобів, аби схилити на свій бік або підкорити собі духів, як це робив дикун, для якого існували подібні таємничі сили. Тепер все досягається за допомогою технічних засобів і розрахунку.

М. Вебер

Постановка проблеми. Наукова проблема, якій присвячено цю статтю, виразно формулюється в працях Віктора Васильовича Левицького, зокрема в ‘Семасіології,’ як важливе й актуальне питання сучасної етимології [цит. за 9]:

... успішна етимологізація того чи іншого слова залежить від того, з якими словами воно зіставляється дослідником й чи є ці зіставлення надійними. Зіставлення прийнято вважати надійними, якщо їхня форма і семантика узгоджується зі словом, що його етимологізують. Нерідко семантична сумісність порівнюваних форм не може бути підкріплена їхньою формальною відповідністю. Це спонукає деяких лінгвістів ставити під сумнів непорушність фонетичних законів [там само, с. 508].

Висунуте питання, на нашу думку, суголосне питанню про можливість повірити гармонію алгеброю, адже залученими в обговорення постають форма і зміст етимологізованого слова, з розумінням того, що **форма слова** як прояв матеріального начала тяжіє до раціональності, а **зміст слова** як прояв начала нематеріального прагне ірраціональності; пор. тезу про дух змісту слова, що ми її висуваємо в роботі [31] з відсилкою до архетипів колективного несвідомого й архетипних образів в основі семантики слова вже як явищ свідомості [28]; пор. також раціональні й ірраціональні числа в математиці: ірраціональні числа прагнуть безкінечності, – як і символи в їхньому тлумаченні [25]. ‘Свободу Духові!’ [7, с. 45]. ‘Дамо Свідомості Свободу!’ [7, с. 150].

Аналіз останніх публікацій. Погоджуємося з Віктором Васильовичем в тому, що етимологічні догми, з одного боку, й **нові етимологічні рішення**, з іншого, вимагають різного поводження – і це доводить ‘Етимологічний словник германських мов’ [цит. за 25], – адже ‘пошуки істини в етимології здійснюються методом численних проб і помилок <...>. Тільки в роботах ‘учених-крихоборів,’ як писав В. І. Абаєв у своїй яскравій статті, присвяченій М. Я. Марру, ‘немає до чого присікатися, але й немає чим захопитися’ [там само, с. 7].

Дозволимо собі припустити, що різного поводження – точніше, різних інструментів, – вимагають також форма й зміст слів, над новими етимологічними рішеннями для яких працює етимолог: *Flare simul et sorbere haud facile est*, – адже не переступивши межу, новому не навчитися. Етимолог інтуїтивно обирає між раціональним й ірраціональним те начало, з яким йому працюється (підкреслюємо взаємність у цих стосунках: начало

теж має обрати етимолога), із розумінням того, що, по-перше, неможливо схопитися за обидва начала одночасно; пор. kota Шредінгера та парадокс Вігнера. ‘Між Правдою і Неправдою немає суперечностей’ [7, с. 27]. По-друге, цей вибір (при тому, що ‘розкоші Вибору теж кінець’ [7, с. 102]) неодмінно керується особливостями особистості етимолога, які йому не випадково дані природою й в яких йому неможливо відмовити, тим більше у світі, де проголошується трансдисциплінарність [19], обговорюється квантовий буддизм [23] й течія (англ. *the fluid world*) якого несе людство до інтегральної свідомості [15] і метамови [7]. Сподіваємося, що те світове ‘ми,’ яке наразі формується, як і ті ‘ми,’ в яких особистості мали нагоду перебувати досі, як-от наука і сім’я, не передбачає докорів у недодачі особистого у спільне: кожен несе своє; звичайно, якщо це ‘ми’ справжнє.

Висунуте питання повертає нас до критерія надійності нових етимологізацій, що його в ‘Етимологічному словнику германських мов’ сформульовано як **прийнятність етимологічного рішення** в термінах (1) ‘зручної абстракції,’ для якої (2) немає ‘серйозних формальних і семантичних протипоказань;’ прийнятне етимологічне рішення (3) забезпечує, принаймні, ‘той рівень формалізації аналізу, який можна вимагати від такої науки, як етимологія’ [цитована праця, с. 8, 36, 39]. Важливо, що таке рішення (4) змушує замислитися та (5) є корисним [там само]. Дозволимо собі не обминути факт суб’єктивності тих понять, якими оперує наведений критерій, як-от зручність, серйозність, достатність, привід замислитися, користь і, відповідно, призначення; пор. ефект спостерігача у фізиці.

В ‘Етимологічному словнику германських мов’ робота етимолога уподібнюється до праці художника-реставратора: в **художників-етимологів** (*sic!*), зазначає В. В. Левицький, ‘помилки через неправильно підібрану форму трапляються відносно рідко. Набагато частіше сумнівна етимологія викликає суперечки через семантичні (‘кольорові’) невідповідності’ [там само, с. 39]. За нашими спостереженнями, кожен етимолог, з працею якого нам доводилося знайомитися, вимальовує у ній свою власну **картину світу** [29]: читаючи працю, неодмінно опиняєшся в цій картині, й чим ближче знайомство, тим яскравіші, та передбачуваніші, кольори, тим впізнаваніший автор за своїм баченням світу.

‘Безрадісна термодинаміка’ [7, с. 37]. Видається, – що, втім, також є суб’єктивним, – що робота саме з семантикою в етимологізуванні є найваж-

чою, але при цьому й найцікавішою – такою, що приносить радість. Погоджуємося з Віктором Васильовичем в тому, що сьогодні винайти ‘нові фонетичні закони, не відомі жодному іншому індоєвропейцю в світі’ [цит. за 9, с. 517], дуже маловірогідно: етап таких відкриттів минув. Вважаємо, що на сучасному етапі робота саме з семантикою етимологізованих слів обіцяє новизну, якщо вже про таку й говорити, розрізняючи, наприклад, слово як знак, з одного боку, й слово як символ, з іншого [2; 3; 25; 26; 28; 30]: знак передбачає кінченість, принципову пізнаваність і розрахунок: усі сили викриті й враховані, – формалізовані; символ передбачає безкінченість, принципову непізнаваність і неможливість розрахунку: є сили, що залишаються таємничими й неврахованими, – неформалізованими.

Слово як знак позначає річ як таку, якою людина оволоділа, яку присвоїла – ‘мос;’ пор. пахучу мітку [7, с. 24]. Це – прагнення людини відокремитися від Абсолюту, забравши зі створеного Ним світу своє; світ постає розколдованим. ‘Ілюзія, але стійка’ [7, с. 134]. **Слово як символ** позначає річ як таку, якої людина прагне бодай торкнутися, визнаючи, що річ належить Абсолюту; світ залишається заколдованим. (Про оволодіння й торкання див. також [32]). Символи нумінозні й мають несвідомий аспект; вони – можливість якогось ще ширшого, ще вищого смислу за межами людської здатності до сприйняття, яка обмежена нетривкою миттю [13]. Етимологізуючи слово як символ, ми прагнемо встановити віднесеність позаченої ним речі до Абсолюта як вищої сили. Припускаємо, спираючись на власний досвід, що в такому прагненні етимолог потрапляє в певний змінений стан свідомості, де, подібно до сновидіння [31], опиняється в світі без кордонів і меж як вимог формалізації; це – заколдований світ.

В якості інструмента етимологізації слова як знака використовуємо **етимологічний аналіз**, тоді як в етимологізації слова як символа послуговуємося **етимологічною інтерпретацією**; ця методологія розробляється в наших роботах в термінах діахронічної семантичної реконструкції слова як знака-символа [25; 30]. Припускаємо, що і критерії надійності нових етимологізацій для слів як знаків й як символів мають бути розведені в науковій думці, адже формальні протипоказання представляються ригіднішими за семантичні. Крім того, різняться й призначення – користь, – що її можна очікувати від таких етимологізацій.

Мета роботи. Завданням цієї статті вбачаємо не спростування чиєїсь етимологічної картини

світу, а увиразнення принципів побудови власної – на фундаменті, що визначався б як достатньо міцний. Точка опертя нашого дослідження – теорія керованого ментальними образами тлумачення слова [4; 5; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31], згідно з якою тлумачення слова, зокрема етимологічне, залучає обернення значення слова на ментальний образ, й навпаки, що своєю суттю є оберненням пропозиційного вмісту мислення на вміст непропозиційний. В акті тлумачення слова відбувається взаємодія зорової і слухової модальностей людського сприйняття, необхідна для переходу із зорового коду (ментальний образ) на код слуховий (зовнішня форма слова). Стрижнем цієї взаємодії є внутрішня форма слова, що прямо відноситься до архетипних образів у свідомості людини й опосередковано через ці образи – до архетипів колективного несвідомого.

У статті як ілюстрацію втілення цих принципів наводимо нашу авторську етимологізацію **українського слова сум** у вигляді **етимологічного есе**. Наша розвідка, визнаємо, сповнена наукової радості, й, сподіваємося, не позбавлена принаймні деяких чеснот із тих, що їх проголошено в ‘Етимологічному словнику германських мов:’ ‘розсунути тісні рамки стандартних процедур, прийнятих в сучасній етимології, й розширити тим самим формальний і семантичний простір для більш сміливих (нехай навіть інколи ризикованих) зіставлень’ [цит. за 25, с. 6; див. також 10]. Наша розвідка доволі смілива і, так, ризикована, адже вільна наукова думка наша сягнула у своїй свободі далеко.

Стаття включає фрагмент нашої роботи [30, с. 33–36], присвячений етимології слова *сум* і переосмислений в її контексті, що ми його зараз уперше публікуємо українською мовою.

Огляд лексикографічних джерел. Слово *сум*, за нашими даними, докладно не представлено в етимологічних словниках як слов’янських мов взагалі, так і української мови зокрема, де словникові статті, присвячені цьому слову, систематично перенаправляються на ті, що присвячені слову *сумнів*, походження якого пов’язується з давньосхіднослов’янським *сжъмнѣнїє* (інші варіанти написання – *соумънѣнїє*, *съъмнѣнїє*) зі значенням ‘думка, роздум; сумнів; тривога; обачність;’ слово *сжъмнѣнїє* утворене за допомогою преформанта *сж-* зі значенням ‘зв’язок; єдність, єднання; завершеність, повнота; (енантіосемія) незавершеність, неповнота’ від дієслова *ъмнѣти* ‘думати; вважати; вірити; знати,’ яке у свою чергу походить від **протоіндоєвропейського кореня *men-** ‘думати.’

Етимологічні праці за авторства (або редакції) Ф. Міклошича (1886), К. Бругмана (1892), Е. К. Бернекера (1908-1913), А. Брюкнера (1927), О. Г. Преображенського (1959), М. Фасмера (1964–1973), Ч. Т. Анїонза (1966), О. С. Мельничука (1982–2006), М. М. Маковського (1992, 1996, 2000) та В. В. Левицького (2010) [цит. за 25, с. 203] були використані нами у поєднанні задля реконструкції вихідного й етимологічного значення слова *сум*.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На нашу думку, кваліа суму, що його свого часу відчула давня людина – й позначенням якого в *давньосхіднослов'янській мові* постало, ймовірно, *слово сжм*, – суголосьне синкретичним значенням ‘гнути > зв'язувати’ > ‘(не) рухатися.’ Ці синкретичні значення, вважаємо, явлені в семантиці слова *сум* як рух води, яка прийшла з нижнього світу; вода гнеться, ніби мотузка: вона зв'язує й обплітає людину, й заповнює її зсередини. Людина почуває себе погано і важко; вона не рухається [25, с. 199–200]. Розуміючи, що пропонується нами етимологічна інтерпретація є доволі не тривіальною, ми, услід за М. М. Маковським [цит. за 25, с. 203], стверджуємо, що у мисленні язичників поняття води, й рідини взагалі, входило до складу категорії, яка постала на основі культу Соми; пор. *сум* і *Сома*.

Сома [12; 16; 18] – ведичне божество; він – рідина, й як такий наділений текучістю й має очищувальні властивості; він – поет і співець, й звуки, які він видає, течуть, подібні до води. Сома – мудрець і провидець; він володіє знанням про думки людини, адже насправді саме він – володар і хазяїн цих думок. Сома персоніфікує Місяць [20]; його божественною дружиною є Сур'я, донька Сонця. Сома – божество всіх можливих екстатичних станів, які доступні людині у її пізнанні світу як чуттєвий і духовний досвід, накопичуваний за досяжністю й інтенсивністю від коїтального екстазу до сп'яніння й далі до творчих, трансцендентальних і релігійних переживань. Сома дає людям блаженство і насолоду: він – виток щастя, радості, втіхи, задоволення і відряди [14]. Сома – жрець-провидець у стані екстазу; він натхненний, або, радше, його стрясає натхнення: він – провідник натхнення, або інструмент, яким користується вища сила. Сома бере участь у ритуальному узливанні на свою честь і святкує себе разом зі своїми поклонниками.

Сома, згідно з Ведами, – об'єкт і одночасно засіб релігійного поклоніння. Сома – напій, або, радше, нектар, виготовлений з галюциногенних

та ентеогенних трав і грибів [22]; цей напій п'ють поклонники у ритуалі, слугує він також і жертвопринесенням Соми; пор.: ‘Усі напої – в нас усіх’ [7, с. 55]. Цей напій солодкий; він хмільний і чарівний й викликає екстаз через токсичний зсув свідомості і плоті, вводючи поклонників Соми в стан трансю; з точки зору виготовлення, *сома* – сік рослин, який має бути профільтрований й очищений у певний спосіб перед вживанням, адже ритуальні й психологічні процеси часто співвідносні між собою настільки, що повністю співпадають, стаючи ідентичними: це пояснює той зв'язок, що його у ведичних практиках встановлено між фільтруванням соми, з одного боку, й ситом для думок, з іншого [17].

Людина не може напитися напоєм соми, й він ніколи не убуває: як тільки людина робить ковток, напій прибуває. Після вживання, сома циркулює безпосередньо в мозку і нервовій системі; пор. також *соматичний* ‘тілесний; фізичний’ на протигагу *психічному*. Цей напій не є алкогольним; радше, він є наркотичним і викликає збудження, підняття, галюцинації. Екстаз від соми просвітлює. Втім, за екстатичним підйомом інколи слідує спустошення, затуманеність свідомості, знерухомленість. Це момент, коли після радості (червоний колір) релігійного захвату як протигага цієї радості настає сум (синій колір) [26]. Так, сум – це *психоделічна дисфорія* (англ. *a bad trip*; див. також [11]) як змінений стан свідомості, який наступає, зокрема, вслід за психоделічною ейфорією.

Українське слово *сум*, вважаємо, показує важкість розуму, яку людина відчуває, коли знаходиться в стані суму. Пор. *сума* в українській мові (старослов'янське *сума*) – застаріла назва тканинної або шкіряної (переметної) сумки, запозичена через польську мову з давньовісхіднонімецької: давньовісхіднонімецьке *soum* ‘в'юк < вантаж, який може нести одна в'ючна тварина’ (пор. також давньосхіднослов'янське *сжмьнѣнѣ* ‘думка, роздум; сумнів; тривога; обачність’ і *сумьнѣ* у *кона сумьны* ‘в'ючні коні’) < народна латина *sauma* ‘сідельний в'юк’ < грецьке *σάπτω* ‘я навантажую’ суголосьне тохарському АВ *twānk-* ‘втискувати, впихувати,’ що, думаємо, є маніфестацією ідеї стискання, й загустіння, рідини, яка наповнює сумну людину, – а точніше, її голову, – викликаючи у ній відчуття важкості; пор. дані в роботі [25, с. 199–200].

Розпалення вогню і виготовлення соми здійснюється за однаковою технологією (‘бити’ > ‘рухатися’), адже, згідно з архаїчними віруваннями, вогонь знаходиться всередині дерев, з деревини

яких його викрисяють, а сома – всередині рослин, з м'якоті яких його вижимають. Цікавим, на нашу думку, є те, що у Ріг Веді *мислення*, тобто оперування думками, описується як діяльність, подібна до викрисяння вогню й вичавлення соми [20], із нашим розумінням того, що ця діяльність наділена фалічним символізмом [27, с. 119–121]; пор., за даними М. М. Маковського [цит. за 25, с. 203], в індоєвропейських мовах слова з фалічним значенням часто розвивають значення ‘думати, розуміти, згадувати; знати,’ адже, згідно з давніми віруваннями, Світовий Розум (Божество) є перш за все творчим – фалічним – началом: в антропоморфній моделі Всесвіту голова людини як мікрокосму виступає умістищем божественного сімені, яке потрапляє туди із макрокосму через вухо, що мотивувало, наприклад, українське *мислення*, російське *мысль* тощо як похідні від протоіндоєвропейського архетипу **moud-slo* < **moud* зі значенням ‘статеві органи’ (пор. *мудя*); рефлексами цього кореня є також давньоіндійське *dumah* ‘статеві органи’ (пор. українське *думати*, болгарське *дума* ‘слово’), давньоіндійське *tis-* ‘потомство’ (пор. ірландське *tisci* ‘розуміти’) тощо.

Мислення природно веде до набуття *розуму* як суб’єктивного знання, набутого індивідом у пізнанні світу, що заохочує нас витлумачити слово *сум* з опертям на біблійний наратив про Дерево пізнання добра і зла, й про гріхопадіння людини, ‘тому що у великій мудрості багато печалі; і хто примножує пізнання, примножує скорботу’ [1]. З такої точки зору, кваліа суму, що його позначено словом *сум*, настає як результат пізнання й набутого розуміння світу людиною; це розуміння приходить разом із досвідом світу як акумульоване знання про світ.

За даними етимологічних словників, українське слово *сум* походить від, або, – що, на нашу думку, є більш вірогідним, – має однакове походження з, українським *сумнів*, російським *сумовать* ‘думати, вважати,’ білоруським *сум* ‘сум; нудьга; страждання; горе,’ польським *sum* ‘сум,’ болгарським *сумя* ‘я пригадую; я пам’ятаю,’ словенським *sum* ‘підозра’ і *sumlja* ‘припущення,’ – словами, що позначають стани й діяльність людського розуму. Ми припускаємо, що морфологічно слово *сум* побудоване за допомогою преформанта **с-*, який позначає речі, явлені людям разом з іншими речами завдяки божественній волі в божественній присутності, як-от преформант **с-* в словах *страх*, *щастя* і *спокій*, або у слові *смерть* [30, с. 29, 31, 33, 37], й кореневої морфеми **ум-* ‘*розум*.’ Припускаємо, що саме від

цієї морфеми як від архетипу походять українське слово *сум* й інші наведені в цьому абзаці слова слов’янських мов.

З цієї точки зору, *сум* – це те (річ, явище, феномен як маніфестація нумена), що, суголосно порядку речей у світі, який пізнаваний, пізнаний і знаний людьми, приходить разом із набуттям розуму й у свідомому бутті людини супроводжує її мислення як діяльність й інтелект як продукт цієї діяльності; пор. *сум* й *с умом*, тобто з *розумом*. *Сум* – ментальний стан, який супроводжує набуття знання, й є розплатою за це знання. *Сум* наповнює голову – місце, де відбувається мислення людини й де знаходиться її ‘я.’ Одін, наприклад, в обмін на знання висів головою вниз на дереві Ігдрасіль [21]; важкість природно стікає в голову того, хто знаходиться головою вниз.

Розкіш усвідомлення приходить із важким доважком: людські істоти усвідомлюють власну смертність. Тільки незнання дати своєї смерті дає змогу сподіватися на щастя. Віра в долю підтримує нас усе життя, знаходячи своє вираження в релігіях. Протягом усієї історії людства еволюція віри полягала в удосконаленні теологічних інструкцій про те, як нам жити наше життя. Ультимативність головної інструкції ‘служи богам’ (а згодом – Богу) завжди ‘розмивалася’ набором ‘вічних запитань’, породжених нашим свідомим існуванням: чому ми свідомі? Чому нам доводиться страждати від наших страхів? І нарешті, мабуть, головне запитання: ми живемо ‘як живемо’ чи, може, у нашого життя є не відома нам мета? Простіше кажучи – навіщо?’ [6].

Праслов’янське слово умъ ‘ум’ утворене за допомогою кореня *ц-* (< *протоіндоєвропейське *au-* ‘сприймати органами чуття; розуміти’) та постформанта *-т-* зі значенням ‘щось явлене назовні;’ пор. праслов’янське *дуть* ‘дим’ і *жить* ‘шум.’ Давньосхіднослов’янське *умъ* ‘ум’ і старослов’янське *оумъ* ‘ум’ підказують порівняння з мантрою *аум* або *ом* (*санскритське ॐ*) – священним і основоположним звуком Всесвіту, першою маніфестацією Абсолюта як примордіальної причини всього сушого; пор. також литовське *ауміс* ‘розум; інтелект,’ *omenis, ómena* ‘свідомість; почуття, відчуття,’ *omē* ‘інстинкт.’

Звук *аум* – це звук, якому властиво являтися також як світло; цей звук відповідає чакрі третього ока Аджні – умістищу несвідомого, інтуїції, просвітлення, провидіння й медитативних станів [24]. Аджна визначається як ‘я бачу’ серед семи чакр людини. Думки, згідно з феноменологією

буддизму, є відчуттями: подібно до зору, слуху, торкання, запаху і смаку, думки є сприйняттями, через які людина пізнає світ; так, ум асоціюється з Аджною і визначається як орган сприйняття. Розум – результат сприйняття: смисл, або користь, що його особистість знайшла у пізнанні світу через сприйняття.

Висновки. У статті викладено методологічні засади й результати діахронічної семантичної

реконструкції українського слова *сум*, виконаної за використання теорії керованого ментальними образами тлумачення слова. **Перспективним** видається наукове обговорення цих результатів із колегами-етимологами в Україні, і не лише; особливо цікавою нам видалась би думка славістів, адже, за даними В. В. Левицького [8, с. 479–490], картини світу етимологів, які займаються проблемами славістики й германістики, розбіжні.

Список літератури:

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: в українському перекладі з паралельними місцями / Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1416 с.
2. Ваховська О.В. Знако-символічна природа слова як одиниці мовної картини світу: еволюційний аспект – постановка проблеми. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34(73), № 4. С. 167–175. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/30>
3. Ваховська О.В. Знако-символічна природа слова як одиниці мовної картини світу: еволюційний аспект – програма трансдисциплінарного дослідження. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2023. № 54. С. 25–34. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.3>
4. Ваховська О.В. (Не)Пропозиційна думка й мова: досвід дослідження архаїчних образів у сучасних словах. *Philological education and science: transformation and modern development vectors: Scientific monograph / за ред. А. Кринського; Полонійна академія в Ченстохові, Ченстохова; Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2023. С. 1–44. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-283-8-1>*
5. Ваховська О.В. Переклад: слово, яке обернулося образом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33(72), № 5 Том 2. С. 1–8. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.2/01>
6. Кришталь О.О. Вікно Моцарта. *Дзеркало тижня. Наука*. 2007. https://zn.ua/ukr/science/vikno_motsarta.html. (Дата звернення: 20.12.2023).
7. Кришталь О.О. До співу пташок. Приватна подорож до себе: роман-есе. Київ, 2022. 256 с.
8. Левицький В.В. Основи германістики. Вінниця: Нова книга, 2008.
9. Огуй О.Д. Заповіт науковій молоді (рецензія на монографію для молодих вчених В.В. Левицького «Семасіологія». – [Изд. 2, исправл. и дополн.]. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 680 с.). *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. 2012. № 3(27). С. 212–219.
10. Огуй О.Д. Пам'яті В.В. Левицького. *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. 2012. № 3(27). С. 204–212.
11. Altered states database. Unbiased scientific data on altered states experiences. <https://alteredstatesdb.org/>. (Дата звернення: 20.12.2023).
12. Carry S.J. Gaveṣaṇam or On the track of the cow and In search of the mysterious word and In search of the hidden light. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000. P. 245.
13. Eliade M. Mephistopheles and the androgyne: studies in religious myth and symbol. New York: Sheed and Ward, 1965. 223 p.
14. Frawley D. Soma in Yoga and Ayurveda: the power of rejuvenation and immortality. Twin Lakes, USA: Lotus Press, 2012. P. 343–353.
15. Gebser J. The ever-present origin. Athens: Ohio University Press, 1986. 647 p.
16. Gershevitch I. An Iranianist's view of the Soma controversy. *Mémorial Jean de Menasce, Fondation Culturelle Iranienne / Ph. Gignoux, A. Tafazzoli*. Louvain: Imprimerie Orientaliste, 1974. P. 51.
17. Gonda J. Vedic literature: Saṃhitās and Brāhmaṇas. A history of Indian literature: Veda and Upanishads / J. Gonda. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 1975. P. 242.
18. Hillebrandt A. Vedische Mythologie. 1. Band. Soma und verwandte Götter. Breslau: Wilhelm Koebner, 1891. S. 301–302.
19. Jantsch E. Towards interdisciplinarity and transdisciplinarity in education and innovation. *Interdisciplinarity: problems of teaching and research in universities: results of a seminar on interdisciplinarity in universities, 7–12 September 1970*. Paris: OECD, 1972. P. 97–121.

20. Jurewicz J. Metafora w Rygwedzie. *Studia Semiotyczne*. 2001. № 23. S. 175–191.
21. Larrington C. The Poetic Edda. A translation. Oxford University Press: Oxford World's Classics, 2014. 384 p.
22. McKenna T. Food of the gods: the search for the original tree of knowledge. A radical history of plants, drugs, and human evolution. New York: Bantam Books, 1993. 311 p.
23. Smetham G. Quantum Buddhism: dancing in emptiness – reality revealed at the interface of quantum physics and Buddhist philosophy. USA, North Carolina: Lulu Press, 2010. 650 p.
24. Swami Vishnu-devananda. The complete illustrated book of Yoga. New York: Harmony Books, 1995. 384 p.
25. Vakhovska O.V. Emotions and the archaic consciousness of man: a diachronic semantic reconstruction of the names of emotions in English. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12(69). P. 194–203. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.17>
26. Vakhovska O.V. How English changed its view of sadness: making sense of the emotion, diachronically. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34(73), № 5. P. 143–150. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/25>
27. Vakhovska O.V. Must the pot of seven holes be a translation theorist's riddle? *KELM Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 4(48). P. 117–125. <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.19>
28. Vakhovska O.V. The sin of the translator: on words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). P. 178–188. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>
29. Vakhovska O.V. Words and worldviews: on the issue of etymological interpretation. *Філологічні науки та перекладознавство: європейський потенціал: матеріали міжнародної наукової конференції, м. Влоцлавек, Республіка Польща, 6-7 вересня 2023 р. Влоцлавек: Куявський університет у Влоцлавеку, 2023. P. 137–140. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-36>*
30. Vakhovska O.V., Borozenets A.R. Emotions and the archaic consciousness of man: a diachronic semantic reconstruction of emotion names in Ukrainian. *Modern Ukrainian linguospace: ethnomental, axiological, pragmatic aspects: Scientific monograph / за ред. Р. Дьякона, О.П. Кушлик; Вища школа менеджменту інформаційних систем (ISMA University of Applied Sciences) (м. Рига, Латвія), Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна). Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2023. P. 26–48. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-365-1-2>*
31. Vakhovska O.V., Jusuk F.F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № 48(261). P. 63–67. <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48-11>
32. Weber S. A touch of translation: On Walter Benjamin's 'Task of the translator.' / S. Bermann, M. Wood. *Nation, language, and the ethics of translation*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2005. P. 65–79. <https://doi.org/10.1515/9781400826681.65>

**Vakhovska O. V. СУМ, AND THE FREE SCIENTIFIC THOUGHT:
REVISITING THE ETYMOLOGY OF THE UKRAINIAN WORD**

This paper is an etymological essay presenting a possible etymological interpretation of the Ukrainian word 'сум' positioned as novel and non-trivial by the author, in view of the methodological issues that currently make the agenda in cognitive historical linguistics and in etymology as its strand of research.

This paper takes up the issue of semantic compatibility of words of genetically (un)related languages that must be respected in etymologizing the words, and uses the methodology of diachronic semantic reconstruction of words as sign-symbols developed by the author. This paper shows that an etymologist concerned with the semantic compatibility of words takes these words as symbols rather than as signs, whereas, on the contrary, one's concern with the formal compatibility of words requires that these words be treated as signs rather than as symbols. The archetypal nature, and the numinosity, of symbols makes their formalization difficult, if not impossible, drawing in intuition, which is unconscious, and imagination as the fact of image thinking in humans.

The etymological motive that in its own time brought the word 'сум' into Ukrainian is in this paper reconstructed as the inner form of this word, and then shown as the archaic image of water, as the diachronic semantic reconstruction took up the etymological analysis together with the image-driven etymological interpretation of the word. The author assumes that water came to be the archetypal image that prompted speakers of Ukrainian to make sense of the emotion of sadness, just as speakers of other Indo-European languages have come to make sense in terms of water, and its transformations, of the other phenomena

of the world they cognized. Among these phenomena are (1) the Vedic deity Soma and the psychoactive drink soma served in the ritual libations to venerate this deity; and (2) thinking, or cognition, as the operation of the human mind that is impregnated by the divine semen: the author compares the Ukrainian words 'ум' (from Proto-Indo-European '*au-') meaning 'the mind' and 'сум' meaning 'sadness,' and hypothesizes that the word 'сум' ('sum') is morphologically made up of the preformant '*s-' as 'the divine presence,' the root '*au-' as 'perception, understanding,' and the postformant '*-m' as 'an external manifestation,' which is shown to resonate with the Buddhist mantra 'aum' (ॐ) as a manifestation of the Absolute. Parallels with mythology, folklore, and religious and philosophical texts sustain the etymological interpretation.

Key words: *diachronic semantic reconstruction, emotion, etymological analysis, etymological interpretation, meaning, mental image, sign, symbol, word, worldview.*